

Safer Grbić

Russellov "Introduction" u Wittgensteinov *Tractatus logico-philosophicus*¹

UDK 2:341.485]

Sažetak

U prvoj rečenici "Vorworta" iz 1918. godine za *Tractatus Logico-Philosophicus* Ludwig Wittgenstein piše da je zapravo riječ o djelu koje će biti u prilici razumjeti samo onaj koji je odveć razmišljao o onome što problematizira predmetno djelo, neovisno o mislima iznesenim u predmetnom djelu – ili barem mislima njima sličnim. Bertrand Russell napisao je drugi "Introduction" 1922. godine za *Tractatus* nakon što je Wittgenstein u svojim pismima iznio primjedbu o tome da je Russell krivo razumio njegovo djelo. Stoga, cilj ovoga rada jest predstaviti Russellov "Introduction" u Wittgensteinov *Tractatus*, koji upravo započinje iskazom da je riječ o djelu koje se ima držati važnim događajem u filozofskom svijetu. Stoga, u svome posljednjem "Introductionu" Russell izvodi trenutke koje smatra najznačajnijim u *Tractatusu*: logičku strukturu propozicije, prirodu logičkog zaključivanja, teoriju znanja, principe fizike, etike i mistike (das *Mystische*). Konačno, cilj ovoga rada ogleda se u izlaganju Russellovog razumijevanja temeljnih Wittgensteinovih učenja dovodeći ih u vezu s Wittgensteinovim primjedbama o Russellovom nerazumijevanju, pa, na tome tragu, hipoteza rada se ogleda u dokazivanju Wittgensteinovih primjedbi o Russellovome nerazumijevanju koje nalazimo u pismima, ali i izlaganjem temeljnih primjera Russellovog (ne)razumijevanja Wittgensteinova učenja u Russellovom "Introductionu".

Ključne riječi: *Tractatus*, Russell, Wittgenstein, Introduction, Vorwort, filozofija.

¹ Rad je napisan na osnovu autorovog izlaganja na engleskom jeziku na međunarodnom simpoziju "International Wittgenstein Symposium" naslovljenog kao "Russell's Introduction into Wittgenstein's *Tractatus Logico-Philosophicus*" na Fakultetu za filozofiju i religijske znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 2. decembra 2021. godine.

Uvođenje u *Tractatus*

“In this Introduction I am concerned to expound it (*Tractatus*), not to pronounce upon it.”²

Povijest odnosa Wittgensteina i Russella je povijest *Tractatusa*; prvotno, povijest jednoga djela tokom njegova objavljivanja, uređivanja, imenovanja. Konačno, povijest *Tractatusa* je povijest jednog razgovora: s jedne strane povijest jednog mišljenja, a s druge strane povijest jednog mišljenja o tome mišljenju – iako su se Wittgenstein i Russell upoznali odveć ranije, 1911. godine, zajednički radeći na projektima i prije Prvog svjetskog rata. Ono na čemu se predmetne povijesti temelje jest Russellov “Introduction” u Wittgensteinov *Tractatus* iz 1922. godine kao neizostavan dio ukoričavanja predmetnog Wittgensteinova djela. Pa ipak, Wittgensteinova pisma ukazuju na to da Russell i nije razumio osnovnu ideju Wittgensteinova djela, zbog čega je traženo pisanje novoga “Introductiona”, a na šta je Russell odgovorio samo dodatnim pojašnjenjem svojih stavova iz kritiziranoga “Introductiona”. I ne samo da je Wittgenstein kritizirao Russella kako ga nije razumio nego je u svojem “Introductionu” i Russell kritizirao Wittgensteina na mnogo mjesta, te, uprkos svemu, zaključivši da je u konačnici riječ o djelu koje je značajan događaj u filozofskom svijetu. Tako seciran odnos Wittgensteina i Russella daje se kao odnos prepun pažnje, suosjećanja i strpljivosti, a takvo šta možemo iščitati iz Wittgensteinovih i Russellovih pisama. Dakle, prateći kontekst objavljivanja Wittgensteinova djela *Tractatus* i Russellova “Introductiona” za *Tractatus* pratimo i povijesne pretpostavke, potom Wittgensteinov “Vorwort” iz 1918. godine i u konačnici Russellov “Introduction” iz 1922. godine.

Pretpostavke za *Tractatus*³

Malo je poznato da postoje dvije verzije Russellova “Introductiona” u Wittgensteinov *Tractatus Logico-Philosophicus*. Naime, poznato je da Wittgenstein nije bio zadovoljan prvom verzijom uvoda koji mu je Russell poslao 1920. godine:

“Toliko toga ima sa čime se ne slažem – i, tamo gdje ste kritični prema meni i gdje jednostavno pokušavate razjasniti moje stajalište. Ali to nije važno. Budućnost će nam suditi...”⁴⁵

Na tome tragu, proučavajući Wittgensteinov životopis, možemo zaključiti da je Russellovo nerazumijevanje *Tractatusa* ostavilo Wittgensteina u beznađu upravo stoga što Wittgenstein – nakon Russellovog insistiranja da je riječ o djelu koje zavređuje da konačno bude objavljeno – dobijao odbijenice od izdavača za ukoričavanje i objavljivanje *Tractatusa*,⁶ pa mu je stoga Russell 1919. godine obećao osobno napisati “Introduction” i svojim autoritetom kod izdavača isposlovati objavljivanje spomenutog djela.⁷ Nakon ovoga susreta – gdje je dogovoreno pisanje Russellova “Introductiona” i posredovanja kod izdavača da *Tractatus* bude u konačnici objavljen – došlo je stoga što Russell pri prvome čitanju nije u potpunosti razumio *Tractatus*, pa je zatražio da mu Wittgenstein osobno protumači sporna mjesta, a što se i dogodilo u Den Haagu.⁸ Dokaz Wittgensteinova beznađa ogleda se u tome što se pomirio s neobjavlivanjem *Tractatusa* osim ako Russell želi učiniti nešto u vezi s tim: “Zasad neću poduzeti nikakve daljnje korake da ga objavim. Ali ako želite da ga objavite, u potpunosti Vam stoji na raspolaganju i s njim možete raditi što želite. (Samo ako promijenite nešto u tekstu, naznačite da ste promjenu napravili Vi)”^{9,10}

U tom periodu Russell odlazi u Kinu, a objavljivanje Wittgensteinova djela ostavlja kolegici Dorothy Wrinch i *Tractatus* je poslan bez

² Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Svjetlost, Sarajevo, 1987, str. 14.

³ Ludwig Wittgenstein, *Annalen der Naturphilosophie*, Logisch-Philosophische Abhandlung. 1921, XIV.

⁴ Ludwig Wittgenstein, *Letters to Russell, Keynes and Moore*, Blackwell, Oxford, 1984, str. 86.

⁵ “There’s so much of it that I’m not quite in agreement with – both where you’re critical of me and also where you’re simply trying to elucidate my point of view. But that doesn’t matter. The future will pass judgment us...”

⁶ Vidjeti: L. Wittgenstein, *Letters to Russell, Keynes and Moore*, Blackwell, Oxford, 1974, str. 81.

⁷ Vidjeti: T. M. Iglesia, “Russell’s introduction to Wittgenstein’s *Tractatus*”, *The Journal of Bernard Russell Studies* 1977, vol. 25, No. 21, str. 22.

⁸ L. Wittgenstein, *Letters to Russell, Keynes and Moore*. Blackwell, Oxford, 1974, str. 71.

⁹ Ibidem, str. 89.

¹⁰ “For the moment I won’t take any further steps to have it published. But if you feel like getting it printed, it is entirely

Russellovoga "Introductiona" najprije u Cambridge University Press, a nakon što je odbijeno njegovo izdavanje, poslan je još trojici njemačkih periodičnika.¹¹ Ovakva fabula ne ostavlja razgovijetnim da li je Russell očekivao od urednika da u *Tractatusu* vide ono što je Russell vidio ili da Wittgensteina izbavi iz beznađa htijući mu pokazati da djelo može biti objavljeno i bez pisanja "Introductiona". Konačno, prvi koji je prihvatio objavljivanje Wittgensteinova *Tractatusa* bio je urednik *Annalena* koji je *Tractatus* ipak prihvatio prije zbog Russellova "Introductiona" negoli zbog samoga Wittgensteinova doprinosa filozofiji i problemima s kojima se suočavao svojim djelom.¹²

Godine 1921. Russell je po povratku iz Kine predložio objavljivanje *Tractatusa* na engleskom jeziku, a Wittgenstein se složio da bude objavljen i Russellov "Introduction",¹³ zbog čega Russell pravi izvjesne izmjene u svome prvobitnom uvodu, a na tragu Wittgensteinovih pisama o Russellovim promašajima u razumijevanju njegova djela: "Ovim se vraćam na uvod u Wittgensteina. Dodao sam stranicu 1, kako ste predložili",¹⁴ dodavši novi datum svojega "Introductiona", maj 1922. godine. I, stoga što su se Wittgensteinove primjedbe odnosile na Russellovo razumijevanje logički savršenog jezika u *Tractatusu*, upravo Russell dodaje nekoliko izmjena u početnome dijelu "Introductiona".

I, u tom smislu: "Detaljno proučavanje razlika između dviju verzija "Introductiona" pokazuje da su dva teksta u biti ista osim stranice dodane na Ogdenov prijedlog."¹⁵ Ali, upravo dodana stranica – kad se uspoređi prvo izdanje na njemačkom jeziku i englesko konačno izdanje

– nije ispravila Russellove stavove iz prve verzije "Introductiona", nego ih je samo dodatno razjasnila. Na tome tragu, ispostavlja se da Russell nikad i nije razumio osnovne Wittgensteinove stavove, što možemo zaključiti slijedom Wittgensteinovih primjedbi Russellu da ga nije razumio. Upravo osnovni stav koji Russell nije razumio – sukladno Wittgensteinovim tvrdnjama o njegovu nerazumijevanju – odnosi se na ono što je izlagano u prvome dijelu Russellovog "Introductiona", a konačno i na ono što se s jedne strane može izraziti jezikom i ono što se s druge strane ne može izraziti jezikom nego se samo može pokazati.¹⁶

Wittgensteinov "Vorwort" iz 1918.¹⁷

U svojem "Vorwortu" za *Tractatus Logico-Philosophicus* iz 1918. godine Ludwig Wittgenstein piše da je zapravo riječ o djelu koje će razumjeti (*verstehen*) samo i isključivo onaj koji je bio u prilici tokom povijesti svojega mišljenja upravo misliti one misli (*Gedanken*) kojima se ima baviti predmetno djelo – pritom uzgredno upućujući da nije riječ o djelu koje treba držati udžbenikom nego o djelu čija prvotna svrha može biti postignuta samo ako bi se upravo prvotnome iščitavanju djela pristupilo s krajnjim razumijevanjem (*Verständnis*). A, razumijevanje o kojemu je ovdje riječ i koje Wittgenstein stavlja kao preduvjet svrhovitoga odnosa spram njegova djela odnosi se na Wittgensteinovo artikuliranje filozofskih problema – osnovnih, prvih, dakle povijesnih – gdje se njihova eksplikacija rekonstruira na način da se filozofijski problemi predočavaju kao oni problemi koji se krune u nerazumijevanju

at your disposal and you can do what you like with it. (Only, if you change anything in the text, indicate that the change was made by you)."

¹¹ Vidjeti: T. M. Iglesia, "Russell's introduction to Wittgenstein's *Tractatus*", *The Journal of Bernard Russell Studies*, 1977, vol. 25, No. 21, str. 23.

¹² Vidjeti: L. Wittgenstein, *Protractatus: An Early Version of Tractatus Logico-Philosophicus*, Routledge and Kegan Paul, London, 1971, str. 26.

¹³ L. Wittgenstein, *Letters to C. K. Ogden*, Blackwell, Oxford, str. 86.

¹⁴ T. M. Iglesia, "Russell's introduction to Wittgenstein's *Tractatus*", *The Journal of Bernard Russell Studies*, 1977, vol. 25, No. 21, str. 24; "I return herewith the

introduction to Wittgenstein. I have added a page on p. 1, as you suggested."

¹⁵ T. M. Iglesia, "Russell's introduction to Wittgenstein's *Tractatus*", *The Journal of Bernard Russell Studies*, 1977, vol. 25, No. 21, str. 24; Paragraph 3, lines 5-28, in the Pears and McGuinness translation; "The detailed study of the differences between the two versions of the Introduction shows that the two texts are essentially the same except for the page added at Ogden's suggestion."

¹⁶ Vidjeti: "Russell's introduction to Wittgenstein's *Tractatus*", *The Journal of Bernard Russell Studies*, 1977, vol. 25, No. 21, str. 27.

¹⁷ L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Svjetlost, Sarajevo, 1987, str. 22-25.

logike našega jezika (*Sprache*). Dakle, nerazumijevanje proistječe iz problema logike našega jezika i stoga Wittgenstein u navedenom "Vorwortu" ukazuje da se spomenutim djelom namjerava povući jedna krajnja granica izražavanju misli – s naglaskom na izražavanje misli, a ne same misli kao mišljenja, stoga što ukoliko bi se povlačila granica mišljenju, utoliko bismo morali da budemo u mogućnosti misliti i ono što se ne može misliti, što svakako nismo u prilici. U tom smislu, osim pojmova razumijevanja i (logike) jezika, kao treći pojam od izuzetne važnosti u ovom kontekstu Wittgenstein navodi pojam granice (*Grenze*) koju treba povući samo i isključivo u jeziku i to na takav način da bi ono što bi bilo s onu stranu postavljene granice uvijek bilo ništa drugo do besmislica. Dakle, ono o čemu bi se nešto i moglo reći nakon konačnoga povlačenja izvjesne granice izražavanju misli moglo bi se uvijek reći jasno, dok bi ono što bi prelazilo postavljenu granicu bilo nešto što se ne može reći – o čemu bi se u konačnici imalo šutjeti. I unutar tako postuliranih nastojanja Wittgenstein nije interesant rasprave o tome da li će se i u kojoj mjeri njegova nastojanja poistovjetiti s nastojanjima predašnjih filozofa ili drugih mislilaca, stoga što nije riječ o pretenziji na inovacije u pojedinostima, nego o jednoj konačnoj logici jezika i filozofskim problemima koji se dovode u vezu s njim. Napose, sukladno takvom pristupu problemu koji se u konačnici ima izlagati Wittgenstein svoj "Vorwort" za *Tractatus Logico-Philosophicus* iz 1918. godine završava riječima da mu se čini (*scheint*) da je istina (*Wahrheit*) koju djelo saopćava neoboriva (*unantastbar*) i definitivna (*definitiv*) s krajnjim uvjerenjem da hipotezirani problem koji je predložen na početku u svojoj konačnici izlaganja jest dostigao konačno rješenje (*gelöst*), ali i da se vrijednost rada ogleđa u pokazivanju da je zapravo i samim *Tractatusom* premalo urađeno.

Konačno, pred sami završetak "Vorworta", Wittgenstein na jednom mjestu piše ono što se prilježno može pridodati predmetu našega izlaganja o Russellovome "Introductionu" u *Tractatus Logico-Philosophicus*:

"Spomenut ću samo da veličanstvenim djelima Fregeovim i radovima svog prijatelja g. Bertranda Russella dugujem velik dio poticaja za svoje misli."¹⁸

Russellov "Introduction" iz 1922.¹⁹

Wittgenstein svoj "Vorwort" iz 1918. godine okončava riječima da mu se čini da je u konačnici istina saopćenih misli u predmetnom djelu neoboriva i definitivna, na taj način konačno riješivši probleme, pa ipak da se zamjećuje koliko je malo učinjeno time što su u predmetnome djelu predašnji problemi riješeni. No, Russell svoj "Introduction" iz 1922. godine otpočinje iskazom da je zapravo riječ o značajnom događaju u filozofskome svijetu bez obzira na to da li predmetno djelo pruža konačnu istinu saopćenih misli. Na tome tragu, ne potvrđujući niti negirajući Wittgensteinovu tezu o iznesenoj konačnoj istini u saopćenim mislima predmetnoga djela, Russell priznaje Wittgensteinovu djelu značajnost u filozofskome svijetu: i priznanje značaja Wittgensteinova djela u filozofskome svijetu temelji se na dokazivanju teze da tradicionalni problemi tradicionalne filozofije nastaju slijedom nepoznavanja principa simbolizma – dakle, konačno, iz svekoliko povijesno prožetoga zloupotrebljavanja jezika. Pa ipak, Russell iznosi tezu kompatibilnu s Wittgensteinovom u pogledu pitanja razumijevanja (*Verständnis*): kad Wittgenstein piše da je riječ o djelu čija prvotna svrha može biti postignuta samo ako bi se prvotnome iščitavanju djela pristupilo s krajnjim razumijevanjem, Russell piše da razumijevanju predmetnoga djela treba prethoditi shvatanje, u čemu se u konačnici ogleđa problem koji Wittgenstein problematizira. Potom, Russell razlaže temeljne probleme *Tractatusa* kako bismo bili u prilici shvatiti ih i time razumjeti predmetno djelo u cijelosti, a uprkos Wittgensteinovim upozorenjima o Russellovom nerazumijevanju.

¹⁸ L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Svjetlost, Sarajevo, 1987, str. 25; "Nur das will ich erwähnen, dass ich den grossartigen Werken Freges und den Arbeiten meines Freundes Herrn Bertrand Russell einen grossen Teil der Anregung zu meinen Gedanken schulde."

¹⁹ Vidjeti: B. Russell, *Introduction to Wittgenstein's Tractatus Logico-Philosophicus*, Kegan Paul, London, 1922.

I.

Russell navodi problem savršenoga jezika koji Wittgenstein izlaže u dijelu svoje teorije gdje se bavi pitanjem simbolizma: prvo – problem je što se zbilja događa u našem duhu kad želimo u konačnici da izrazimo neku misao i to bi trebalo da bude pitanje psihologije, drugo – problem je odnosa između misli s jedne strane i riječi i rečenica s druge strane, što bi trebalo da bude pitanje epistemologije, treće – problem je što su neke rečenice istinite, dok se druge daju kao lažne, zbog čega se nameće pitanje na koji način rečenice mogu pružati samo istinu, što bi trebalo da bude pitanje posebnih nauka, četvrto – problem je koji odnos bi jedna činjenica trebalo da ima prema drugoj činjenici kako bi u konačnici bila sposobna biti simbolom za drugu ako pod činjenicama podrazumijevamo rečenice.

I, ovo četvrto, dakle odnos jedne činjenice (rečenice) prema drugoj činjenici (rečenici) na način da ova druga bude sposobna biti simbolom za ovu prvu jest centralno pitanje koje Russell izdvaja i oslovljava logičkim pitanjem kojim se u svojem djelu bavi Wittgenstein! Glede pitanja simbolizma, Russell ističe da Wittgensteinova zanimaju uvjeti u kojima jedna rečenica ima sasvim određeno značenje, za razliku od prakse u kojoj jedna rečenica može imati mnoštvo značenja u smislu da značenje jedne rečenice nikad nije u potpunosti precizno, usljed čega se uviđa problem neodređenosti jezika i same logike jezika. U tom smislu Russell izdvaja dva problema koje logika treba da riješi u kontekstu pitanja simbolizma. Prvo, uvjete smisla, a potom uvjete jedinstvenosti značenja ili referencije, na taj način tendirajući ka logički savršenom jeziku koji se treba temeljiti na sintaktičkim pravilima i pojedinačnim simbolima.

Wittgensteinovo temeljno pitanje sukladno Russellovoj interpretaciji jest logički savršen jezik, dakle kao pitanje, ne kao odgovor, teorija ili dogma, stoga što Russell upozorava da ne treba značiti da bilo koji jezik jest jezično savršen ili da smatramo da smo u mogućnosti sagraditi logički savršen jezik: naime, osnovna funkcija jezika – da ima značenje i pitanje značenja, jest pitanje koje je ostvareno onoliko

koliko je naš jezik logičan, odnosno koliko zadovoljava zahtjeve savršenoga idealnog jezika kojemu trebamo težiti i koji je problematiziran u Wittgensteinovu djelu. No, ipak, Russell jednu drugu tezu u Wittgensteinovu djelu naziva fundamentalnom, kao onom na kojoj se zasnivaju sve druge Wittgensteinove teze ili nad kojima ona ima prednost, a to je funkcija jezika da poriče ili tvrdi činjenice. Jer, i kad bismo imali logički savršen jezik, on bi bio samo zbir iskaza ako ne bi bio u funkciji tvrdjenja istine ili neistine zato što Wittgenstein i promatra jezik samo kao totalitet smislenih iskaza. U tom smislu Russell nastavlja: ako neka rečenica ima pretenzije na tvrdnju neke činjenice, u tom slučaju moralo bi biti nešto zajedničko strukturi rečenice s jedne strane i strukturi činjenice s druge strane i to bez obzira na to koliko je ostvareno usavršavanje logike jezika do samoga idealnoga jezika koji je predmet problematiziranja. Ono što treba da bude zajedničko rečenici i činjenici nije nešto što se može reći (*not said*), nego je nešto što se može pokazati (*be shown*).

I, zahtjevi za približavanje idealnom logičkom jeziku jesu zahtjevi koji nas vode da griješimo protiv filozofske gramatike: prema Wittgensteinu, povijest filozofije i time povijest filozofskih problema jest povijest pogrešne filozofske gramatike. Dakle, ti zahtjevi za približavanje idealnome logičkom jeziku, ističe Russell, prije svega se ogledaju u tome da jedno ime mora imati samo jedan predmet i nikako više njih, tako da jedno ime može postati simbolom za jedan predmet koji nema dijelova ni kao ime, ni kao simbol niti kao predmet, dok cjelina imena, simbola, predmeta..., treba zapravo predstavljati kompleks koji će sadržavati dijelove kao simbole. Upravo takvi zahtjevi s ciljem postizanja približnosti idealnome logičkome jeziku jesu nešto što nas vodi u griješenje spram filozofske gramatike, pa na tome tragu Russell i citira Wittgensteinov fragment 4.003:

“Većina stavova i pitanja koji su bili napisani i filozofskim stvarima nisu lažni, nego su besmisleni. Zato na pitanja ove vrste uopće ne možemo odgovoriti, već samo možemo

ustvrditi njihovu besmislenost. Većina pitanja i stavova filozofa počiva na tome što mi ne razumijemo logiku našeg jezika.”²⁰

U tome nastojanju dolaska do idealnoga logičkoga jezika važnu ulogu igraju slike – činjenice – svijet, pa Russell dolazi do toga da je u Wittgensteinovome djelu iskaz logička slika činjenice ako je istinit, a samo moguće činjenice ako je lažan, a slika se može slagati ili ne slagati sa činjenicom bivajući tako istinita ili lažna. Filozofija u tom slučaju može pokazati ono zajedničko činjenici s jedne strane i logičkoj slici s druge strane. Tako u filozofiji ne možemo biti u prilici reći ništa tačno stoga što produkt filozofije nisu filozofski stavovi, nego pojašnjenje stavova. Za Wittgensteina, sukladno Russellovoj interpretaciji, svaki filozofski stav zapravo je loša gramatika i stoga će se uvidjeti pogrešnost filozofske diskusije. I, u tome obzorju, Wittgenstein izlaže sliku svijeta: činjenice su ono što čini stavove istinitim ili lažnim.

Ovu raspravu Russell okončava zaključkom: “Na taj način je pokazano da je davanje imena jednostavnim predmetima ono što je logički prvo u logici.”²²

II.

Drugo pitanje kojim se Russell temeljitije zanima u “Introductionu” iz 1922. jest pitanje imena kao jedno od centralnih pitanja u Wittgensteinovu djelu – upravo, na temelju Wittgensteinove teorije o logici jezika a što je Russell prethodno raspravljao – u konačnici, na toj logici jezika temelji se teorija o imenu kao onome što se daje samo i isključivo jednostavnim predmetima, u smislu da ne možemo davati jedno ime

dvjema stvarima jednako kako ne možemo davati dva imena jednoj stvari u jednom jeziku koji ima tendenciju da bude atribuiran kao logički te napredovati ka idealnom logičkom jeziku kako bi filozofski problemi prije svega prestali da budu besmisleni, ako bi oni uopće i bili problemima.

Na tome tragu, odnos imena i predmeta iziskuje pitanje identiteta koji Wittgenstein podvrgava razornoj kritici, jer, prema principu identiteta, X je identično onome što je Y ako su svojstva X -a istovjetna svojstvima Y -a, ali Wittgenstein zaključuje da nije moguće da dvije stvari u potpunosti imaju ista svojstva, time odbacujući princip identiteta i zastupajući tezu da svojstva onoga Y ne mogu biti istovjetna svojstvima onoga X stoga što je X zapravo X , a ne Y . Ne možemo ne zamijetiti sličnost Wittgensteinove logike identiteta te, uopće, razumijevanje Antistenesove logike prema kojoj je uvijek $A = A$ i nikad ne može biti $A = B$; prema Antistenesu čovjek ne može biti dobar jer čovjek može biti samo čovjek, dok dobro može biti samo dobro itd.²³ Russell u svoju interpretaciju ne uvodi komparaciju Wittgensteinova stava o identitetu s Antistenesovim logičkim učenjem, nego razumijeva odbacivanje principa identiteta u Wittgensteinovome učenju kao problem odbacivanja metode razumijevanja cjelokupnosti stvari: “Ovdje dotičemo jedan primjer Wittgensteinove fundamentalne teze da je nemoguće reći bilo šta o svijetu kao cjelini i da sve što se može reći treba da se odnosi na ograničene dijelove svijeta.”²⁴

Na tome tragu Russell dodaje da on osobno ne može tvrditi da zna je li Wittgensteinova teza o svijetu konačno istinita, ali da, prema ovome stajalištu o svijetu, ne možemo reći ništa izuzev da izađemo izvan svijeta na taj način da

same kind as the question whether the Good is more or less identical than the Beautiful.”

²⁰ “Die meisten Sätze und Fragen, welche über philosophische Dinge geschrieben worden sind, sind nicht falsch, sondern unsinnig. Wir können daher Fragen dieser Art überhaupt nicht beantworten, sondern nur ihre Unsinnigkeit feststellen. Die meisten Fragen und Sätze der Philosophen beruhen darauf, dass wir unsere Sprachlogik nicht verstehen.”

²¹ “Most propositions and questions that have been written about philosophical matters are not false but senseless. We cannot, therefore, answer questions of this kind at all, but only state their senselessness. Most questions and propositions of the philosophers result from the fact that we do not understand the logic of our language. They are of

²² L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Svjetlost, Sarajevo, 1987, str. 10; “Thus the naming of complexes presupposes propositions while propositions presuppose the naming of simples. In this way the naming of simples is showing to be what is logically first in logic.”

²³ Vidjeti: D. Marić, *Sokrates i kinici*, Hijatus, Zenica, 2002.

²⁴ L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Svjetlost, Sarajevo, 1987, str. 14; “We here touch one instance of Wittgenstein’s fundamental thesis, that it is impossible to say anything about the world as a whole, and that whatever can be said has to be about bounded portions of the world.”

cijeli svijet bude ispred nas kao predmet – predmetnut. I, stoga što nismo izvan svijeta, nego u svijetu, koliko god nam se svijet činio konačnim, njegovu konačnost ne možemo zaključiti jer smo u njemu, i slijedom toga što smo u njemu i ne možemo ga u cjelini obujmiti, naš svijet za nas ne može imati granicu, pa stoga i naš logički svijet nema logičke granice jer naša logika ne zna ništa o onome izvan svijeta, nego samo o svijetu. Russell navodi da ovakva rasprava Wittgensteina uvodi u solipsizam, zbog čega raspravu o ovom problemu naziva neobičnom. Ono što nam pruža ključ solipsizma jest to da ne možemo misliti ono što nije u našem svijetu i samim time nemišljivo, pa slijedom toga ne možemo ni reći ništa o onome što ne možemo misliti i, u tom smislu, ono što bi se o solipsizmu kao takvom i željelo reći nije moguće, nego je mogućnost samo to u konačnici pokazati. Tako, na tome mjestu, zaključno dolazi do eksplikacije jedne od temeljnih ideja Wittgensteinova mišljenja: “Granice moga jezika su granice moga svijeta.”

III.

No, ostaje dojam da u predmetnome “Introductionu” iz 1922. godine nije riječ samo o Russellovoj interpretaciji Wittgensteinovoga djela nego i o upućivanju na daljnja istraživanja, o ukazivanju na propuste, pa čak i o krajnjoj kritici.

Takva se teza možda ponajbolje eksplicira u Russellovome izlaganju Wittgensteinove teorije molekularnih stavova, gdje Russell iznosi prigovore Wittgensteinu u pogledu pretpostavljenoga poznavanja rada dr. Sheffera, koji je u svojem djelu izložio nešto drugačije stavove od onih koje je Wittgenstein glede predmetnoga pitanja zastupao, jednako kako Wittgensteina kritizira u pogledu pitanja objašnjenja simbolizma koje unutar pitanja teorije molekularnih stavova prema Russellovom sudu Wittgenstein nije u potpunosti izložio – iako je utisak drugačiji stoga što Russell u “Introductionu” iskazuje riječi pohvale za Wittgensteinovu originalnu

generalizaciju logičkog rezultata dr. Sheffera. Dakle, Russell kritizira Wittgensteina što je pretpostavio poznavanje rada dr. Sheffera, ali da nije poznavao njegov rad očituje se nakon usporedbe Wittgensteinovih zaključaka i samo-ga rada dr. Sheffera.²⁵ Russell ne staje sa svojom kritikom samo tu, nego ponovno na nekoliko mjesta kritizira Wittgensteina zbog kratkoga govora o određenim pitanjima iskazujući da je riječ o kratkome govoru do te mjere da njegova misao o predmetnome problemu vjerovatno neće biti jasna onima koji nemaju uvid u pretpostavke za mišljenje nametnutoga problema, što Wittgenstein nije imao u vidu, i u tom smislu Russell daje uputu da se teorije s kojima se Wittgenstein ne slaže mogu naći u njegovim autorskim člancima o prirodi istine i neistine.²⁶

Russell navodi da se sporni problemi objavljuju u primjeru: šta se zapravo događa kad čovjek vjeruje ili šta je s drugim sličnim duhovnim pojavama poput, primjerice, sumnje, razmatranja, žaljenja itd.?! Psihološki dio problematiziranja ovih fenomena ne treba da bude predmetom logičara, ali kako se logika ophodi spram ovoga pitanja – ostaje pitanje!? Russell uviđa da je značenje stavova jedini nepsihološki dio problema vjerovanja koji bi trebalo da bude predmet logičkih istraživanja: s jedne strane imamo niz riječi onoga koji vjeruje, a s druge strane niz činjenica koje čine njegov niz riječi istinitim ili lažnim. Dakle, Russell ne samo da izlaže Wittgensteinovo djelo nego i predlaže rješenja, daje upute; u konačnici, ne libi se ni kritizirati Wittgensteina kad mu se primjerice čini da je teoriji koju postulira potreban tehnički razvitak, a prije svega razvitak njegove teorije broja (fragment 6.02 i dalje).

IV.

Konačno, Wittgensteinov stav prema mističnome Russell naziva zanimljivijim od prethodno pobrojanih srazmjerno racionalnih pitanja! Dakle, Russell prethodna tri pitanja pod koja se zbrajaju mnoga druga partikularna u završetku

²⁵ Vidjeti: Sheffer, “A set of five independent postulates for Boolean algebras, with application to logical constants”, *Transactions of the American Mathematical Society*, 1913, vol. 14, No. 4, str. 484-488.

²⁶ Vidjeti: B. Russell, *Philosophical Essays*, Routledge, London/New York, 2009; B. Russell, “On the nature of truth”, *Proceedings of the aristotelian society*, 2009, No. 7, str. 28-50.

svojega "Introductiona" iz 1922. godine stavlja s jedne strane, a pitanje mističnoga s druge strane spektra Wittgensteinove upitanosti.

Russell navodi objašnjenje za to: "Sve što je sadržano u samoj ideji izražajnosti jezika mora ostati nesposobno da se izrazi u jeziku, pa je stoga neizravno u savršeno tačnom smislu."²⁷

Dakle, upravo to mistično se daje kao nezreciv obzor u kojemu se razumijeva i ozbiljuje Wittgensteinovo prethodno učenje o idealnome jeziku: ono, što jest neizravno kao takvo posjeduje posebnu logiku i filozofiju. U tom smislu, Russellovo čitanje Wittgensteina daje se kao ono koje ukazuje kako bi se filozofiji u konačnici trebalo podučavati i to na način da se onome koji se poučava svaki put kad izrekne neke tvrdnje o onome što je proučavao, dokažu iste tvrdnje kao besmislene. Russellovo oklijevanje da prihvati ovakav Wittgensteinov stav spram mističkoga u konačnici nije to što bi onaj koji bi na takav način podučavao filozofiji vjerovatno završio poput Sokrata,²⁸ nego to što je Wittgenstein ipak uspijevao da kaže prilično mnogo o onome za šta je tvrdio da se ne može reći: primjerice, cijelo područje etike Wittgenstein mapira unutar područja mističnoga, iako iznosi vlastita etička mišljenja, što se daje Russellu kao povod da dovede u pitanje Wittgensteinovu predmetnu tezu. Potom, Russell priznaje da bi u konačnici moguć Wittgensteinov odgovor na oklijevanje prihvatanja mističkoga – koji bi se vjerovatno ogledao u tezi da se ono mistično može pokazati iako se ne može reći – zasigurno ostavljao u izvjesnom osjećaju intelektualne nelagode; jer, iako je primjerice etičko prema Wittgensteinovu određenju ono mistično samim time što Wittgenstein u svojem djelu izriče osobne etičke stavove, moglo bi značiti da postoji neki propust

²⁷ L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Svjetlost, Sarajevo, 1987, str. 18; "Everything, therefore, which is involved in the very idea of the expressiveness of language must remain incapable of being expressed in language, and is, therefore, inexpressible in a perfectly precise sense."

²⁸ Vidjeti: Platon, *Obrana Sokratova*, Dereta, Beograd, 2008.

²⁹ L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Svjetlost, Sarajevo, 1987, str. 19; "As one with a long experience of the difficulties of logic and of the deceptiveness of theories which seem irrefutable I find myself unable to be

u hijerarhiji koji bi mogao omogućiti ono što Wittgenstein onemogućuje. I, glede pitanja hijerarhije, Russell problematizira mogućnost postojanja strukture jednog jezika u kojemu se u vezi s pitanjem te strukture ne može reći ništa zbog čega će taj jezik imati drugi jezik koji će se baviti strukturom drugog jezika i tako do mogućne bezgraničnosti: Wittgensteinova teorija bi se i u tom slučaju mogla primijeniti na takve hijerarhije i biti operativna.

Naposljetku, svoj "Introduction" iz 1922. godine u Wittgensteinov *Tractatus Logico-Philosophicus* Russell zaključuje riječima:

"Kao neko ko ima dugo iskustvo o teškoćama logike i o varljivosti teorija koje se čine neoborivim, ne mogu da budem siguran u ispravnost jedne teorije samo zato što ne mogu vidjeti nijednu tačku u kojoj je kriva. Ali sagraditi logičku teoriju koja ni u jednoj tački nije očigledno kriva znači izvršiti izvanredno teško i važno djelo. Ova zasluga, po mom mišljenju, pripada knjizi g. Wittgensteina i čini je knjigom koju ne smije zanemariti nijedan ozbiljan filozof."²⁹

Zaključni govor

Wittgensteinova kritika Russellova "Introductiona" u *Tractatus* za prvo njemačko izdanje ne mijenja suštinu Russellova "Introductiona" za drugo izdanje stoga što Russell nije promijenio svoje stavove izrečene u prvome "Introductionu", nego je dodavanjem prve stranice samo dodatno razjasnio svoje prvotne navode o učenjima koje je Wittgenstein izložio u *Tractatusu*. Takvu tezu potvrđuje i činjenica da je Wittgenstein pisao engleskim izdavačima da prijevod Russellovog "Introductiona" tretiraju "kao da je jednak autoritetu originala".³⁰

sure of the rightness of a theory, merely on the ground that I cannot see any point on which it is wrong. But to have constructed a theory of logic which is not at any point obviously wrong is to have achieved a work of extraordinary difficulty and importance. This merit, in my opinion, belongs to Mr. Wittgenstein's book and makes it one which no serious philosopher can afford to neglect."

³⁰ L. Wittgenstein, *Protractatus: An Early Version of Tractatus Logico-Philosophicus*, Routledge and Kegan Paul, London, 1971, str. 29; "As having equal authority with original."

No, ipak, Russellovom nerazumijevanju *Tractatusa* – kako je ocijenio Russellovo razumijevanje *Tractatusa* sam Wittgenstein – nije spriječilo Russellovo prepoznavanje Wittgensteinova genija, njegovu požrtvovanost da *Tractatus* bude objavljen, njegovo ispoljavanje pažnje i suosjećajnosti i strpljivosti spram Wittgensteina: jer upravo Russellov trud se daje kao razložen da jedno od najznačajnijih djela u povijesti filozofije bude objavljeno – kako je Russell ocijenio Wittgensteinovo djelo u svojem uvodu – prvotno na njemačkom, a potom uz izvjesne izmjene na engleskom jeziku.

Izmjene o kojima je ovdje riječ brojne su i doista analiza svake pojedinosti zahtijevala bi temeljita istraživanja; primjerice, najprije sam naslov Wittgensteinova djela iz *Logisch-Philosophische Abhandlung* u *Tractatus Logico-Philosophicus* uz Russellove prijedloge i da djelo bude objavljeno pod naslovom *Philosophical Logic*, na šta Wittgenstein nije pristao na osnovu onoga što zatječemo u pismima: Russellovo razumijevanje filozofije kao i logike nije bilo jednako Wittgensteinovu razumijevanju filozofije i logike – uostalom, Wittgenstein piše da uopće ne razumije šta znači “filozofska logika”.³¹ U konačnici, kad je promijenjen i sam naslov Wittgensteinova djela, nije neobično očekivati ni da je mijenjana njegova sadržina poput primjerice promjene broja paragrafa sa 21 u njemačkom izdanju na 29 u engleskom izdanju i brojnih drugih promjena u samoj sadržini *Tractatusa*.³²

Glede samoga Russellova “Introductiona” iz 1922. godine – uprkos svim izmjenama, dopunama i prilagodbama engleskom izdanju – Russell je također iznio niz kritika na Wittgensteinovo djelo poput Wittgensteinova izlaganja teorije molekularnih stavova, kritike u pogledu Wittgensteinova pretpostavljenoa poznavanja rada dr. Sheffera, koji je u svojem djelu izložio nešto drugačije stavove

od onih koje je Wittgenstein izložio glede istoga pitanja, kritike u pogledu Wittgensteinova kratkog govora o određenim pitanjima pretpostavljajući da će oni koji čitaju takav kratki govor imati uvid u sva ona učenja koja je pred sobom imao i sam Wittgenstein kad je izlagao svoje učenje, kritike da je teoriji koju Wittgenstein razvija potreban tehnički razvitak itd.

I, slijedom toga što u svom “Vorwortu” iz 1918. godine u prvoj rečenici Wittgenstein piše da je to zapravo djelo koje može razumjeti samo onaj koji je već razmišljao neovisno o tim mislima iznesenim u dotičnom djelu ili barem njima slične misli, u ovom smradu prezentirali koliko je Russell razumio predmetno djelo, to jest koliko je već razmišljao neovisno o tim mislima iznesenim u dotičnom djelu ili barem njima slične misli: a, takvo šta je prikazano prvotno kroz “Introduction”, pretpostavke za *Tractatus*, potom Wittgensteinov “Vorwort” iz 1918. godine, a naposljetku i kroz sam Russellov “Introduction” iz 1922. godine. Pa ipak, bez obzira na to da li je Russell razumio Wittgensteina ili u konačnici nije razumio njegovo djelo, ovdje je izložena povijest jednog razgovora: jednog mišljenja i jednog mišljenja o tome mišljenju – koji se u konačnici daju kao nerazdvojni. Zaključno: slijedom svega prikazanoga, ovdje je ostvaren cilj ovoga rada – koji se ogledao u izlaganju Russellova razumijevanja temeljnih Wittgensteinovih učenja i njihova dovodenja u vezu s Wittgensteinovim primjedbama o Russellovom nerazumijevanju – i na tome tragu dokazana postulirana hipoteza – koja se ogledala u dokazivanju Wittgensteinove primjedbe o nerazumijevanju izlaganjem pretpostavki za *Tractatus* koje nalazimo u pismima, ali i izlaganjem temeljnih primjera Russellova (ne)razumijevanja Wittgensteinova učenja. Konačno, cilj rada nije bio istražiti i ukazati na stavove iz *Tractatusa* koji su proturječni stavovima iz “Introductiona” niti dokazati da je bio u pravu Wittgenstein ili ipak Russell, nego samo ukazati na povijest njihova odnosa u obzorju prepiski u projektu objavljivanja *Tractatusa*.

³¹ L. Wittgenstein, *Letters to C. K. Ogden*, Blackwell, Oxford, 1973, str. 20.

³² Vidjeti: T. M. Iglesia, “Russell’s introduction to Wittgenstein’s *Tractatus*”, *The Journal of Bernard Russell Studies*, vol. 25, No. 21, str. 27-38.

Izvori

- Iglesia, T. M. (1977). Russell's introduction to Wittgenstein's *Tractatus*. *The Journal of Bernard Russell Studies*, vol. 25, No. 21.
- Marić, D. (2002). *Sokrates i kinici*. Zenica: Hijatus.
- Platon (2008). *Odbrana Sokratova*. Beograd: Dereta.
- Russell, B. (1922). *Intruduction to Wittgenstein's Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Kegan Paul.
- Russell, B. (2009). *Philosophical Essays*. London, New York: Routledge.
- Russell, B. (1906). On the nature of truth. *Proceedings of the aristotelian society*, No. 7.
- Sheffer (1913). A set of five independent postulates for Boolean algebras, with application to logical constants. *Transactions of the American Mathematical Society*, vol. 14, No. 4.
- Wittgenstein, L. (1974). *Letters to Russell, Keynes and Moore*. Oxford: Blackwell.
- Wittgenstein, L. (1971). *Protractatus: An Early Version of Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Wittgenstein, L. (1973). *Letters to C. K. Ogden*. Oxford: Blackwell.
- Wittgenstein, L. (1987). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Sarajevo: Svjetlost.
- Wittgenstein (1921). Logisch-Philosophische Abhandlung. *Annalen der Naturphilosophie*, XIV.

Abstract

Russell's Introduction into Wittgenstein's Tractatus Logico-philosophicus

Safer Grbić

In the first sentence of his preface to the *Tractatus Logico-Philosophicus* from 1918, Ludwig Wittgenstein says that it is, in fact, a work that can only be understood by a person who has already thought about the ideas set forth in that work, or at least thoughts similar to them. Bertrand Russell wrote the second Introduction to Wittgenstein's *Tractatus* in 1922, after Wittgenstein, in his letters, noted that Russell had misunderstood his work. Therefore, the paper aims to present Russell's introduction to Wittgenstein's *Tractatus*, which begins with the words that it is a work that should be considered an important event in the philosophical world. Thus, in his final Introduction, Russell points out the elements he considers most significant in the *Tractatus*: the logical structure of proposition, the nature of logical inference, the theory of knowledge, the principles of physics, ethics, and Mystical (das Mystische). In this regard, the aim of the paper is to present Russell's understanding of the fundamental teachings of Wittgenstein and linking them with Wittgenstein's remarks on Russell's misunderstanding. The hypothesis of the paper is to prove Wittgenstein's remarks on Russell's misunderstanding, which are found in the letters, but also to present basic examples of Russell's (mis)understanding of Wittgenstein's teachings from his *Introduction*.

Keywords: Tractatus, Wittgenstein, Russell, preface, introduction, philosophy